

מבוא

סידרת השיעורים הרואה אור בזה הינה בבחינת שיירי לימוד מסכת בבא קמא בישיבת הר עציון בשנת תשנ"ט. במשך זמן החורף, עסקנו במחצית הראשונה של המסכת, ולקראת המעבר ללימוד מסכת אחרת בקיץ, קיננה תחושה שלא ניתן להיפרד מבבא קמא ללא פקידת אחד נושאה המרכזיים, באמצעות לימוד יצירתו המופלאה של מאור עינינו, הרמב"ן, "קונטרס דינא דגרמי". אי לכך, במשך זמן הקיץ, התקיימה בישיבה סידרת שיעורים שהתמקדה בקונטרס, והתוצר מוצג בזה בפני מרנן ורבנן, תלמידיהון ותלמידי תלמידיהון.

את התוכן יראה הלומד וישפוט, ובמידת הצורך, יתקן. ברם, ברצוני להציע, כפתח דבר, כמה מלים אודות הסגנון. בעולם הישיבות, כיום - ובמידה מסויימת, בעולם התורה בכלל - מקובל לכתוב ולפרסם חידושי תורה בניב המכונה "לישנא דרבנן" (בלעז - Rabbinic Hebrew). ניב זה אינו תואם שפה המדוברת באיזה בית מדרש בן-זמננו, בארץ או בגולה. אך הוא מעוגן במסורת ספרותית עתיקת יומין - אשר אף היא, בגלגוליה המפותלים, היתה לרוב מנותקת מסביבה חברתית ותרבותית חיה - אשר עיצבה והנציחה אי קודש לשוני (לעתים, רק חצי-אי) בים שטף מילולי של חול. אופי מסורת זו דו-פרצופי. מצד אחד, הינה, במידה משמעותית, מלאכותית, אולי אפילו בכוונה, ומורגשת בה, במידה, נימה של צחיחות הנובעת מכך. מאידך, ייעודה וייחודה מאציל עליה צביון מורם - אם נרצה, אפילו חגיגי. היבט זה מתבטא, בראש ובראשונה, בתיבול עברית וארמית המגדיר את עצם זהותה, אך אף משתקף בכמה מאפייני יסוד: אוצר מלים נבחר ומוגדר, התבטאות מליצית ואפילו ססגוניות, משפטים מסורבלים ופיסקאות ארוכות, החדרת פן אישי בפנייה ישירה של המחבר לקורא, הדגשת תהליך ההתמודדות עם נושא והשתלשלותה לצד הצגת מסקנות. כל אלה חברו יחדיו ליצור סגנון ציורי וייחודי, המעניק מרחב משמעותי למעורבות אישית של הכותב והמשריש אותו, וזה העיקר, בשושלת ותיקה של ג'נרה מובהק.

הספר הזה, כשני קודמיו, נכתב ברוב רובו, בסגנון אחר. הוא נכתב על ידי שומעי השיעורים בשפה הקרובה למדי לזו בה הם נאמרו בעל פה - בשפה הרווחת (lingua franca) של התרבות הישראלית: העברית המודרנית. יתרון שפה זו בכך שהיא מחוברת למרחב החיים של השומעים/קוראים - להם חשופים בסביבתם הקרובה והרחוקה, בה הם מכלכלים את ענייניהם, בה הם משוחחים וחולמים, לומדים בחברותא ומשננים, מתקשרים או מתקוטטים עם עמיתים או יריבים. בתור שכזו, מתובלת בה פחות ארמית אך שזורים לא מעט ביטויים השאובים משפות מודרניות זרות, אשר קנו

שביתה, למורת רוחם של רבים, ולשביעות רצונם של אחרים, בשפת התרבות הישראלית, ואשר מדללים את מרכיב לשון הקודש אך לא פעם מעלים את מפלס הדיוק.

לצד זה, מושפעת שפה זו לא מעט על ידי הצביון הרווח של ההרצאה ההסברתית (exposition) המודרנית. כל המכיר את המעבר מסגנון הרנסנס לזה של המודרנה מרגיש עד כמה, בהשוואה לקודמתה, השפה החדשה, דרך כלל, משיגה טבעיות על חשבון השגב, תוקעת יתד אך מאבדת גובה. היא יותר תוססת אך פחות עסיסית, יותר חיה אך גם יותר חיוורת, מאדירה זהירות אך מפסידה ססגוניות ולהט. ובמישור ההרצאתי הצרוף, היא נוטה לדחוק את דמות המרצה-מסביר לשוליים ולהפנות הזרקורים על החומר המוצג - ולעתים, אפילו מקרינה מרחק בין הכותב לכותב.

וכך, אם נחזור לענייננו, במידה לא מבוטלת, אף לגבי ה"לישנא דרבנן" שלנו, שאף היא, יחסית לקור הרוח המופגן בספרות התורנית המודרנית (עד כמה ביטוי זה, לאוזן ותיקה, נשמע צלול וצחיח!), שומרת על גחלת המזדקרת לפרקים לשלהבת, המנותקת כל כך, במובן אחד, והמושרשת כל כך, במובן אחר.

אני כשלעצמי גדלתי על ברכי "לישנא דרבנן", ואף חונכתי לשימורה. זכורני כיצד שח לי מ"ר ר' יצחק הוטנר זצ"ל, אשר חונן ברף רגישות גבוה ביותר לנימי סגנון, אודות מקרי דרדקי בלובלין אשר סילק אותו ה"חוזה" מפני שהפסיק לשנן עם זאטוטיו "ואני בבואי מפדן וכו' " לפי הניגון המסורתי. עם זאת, בתוך עמי אנכי יושב ואני ער להתפתחויות מסויימות שניתן אולי להאט אך שלא כל כך ניתן, ואולי אף לא כל כך רצוי, לבלום לחלוטין. בעולם התורה - בעולם האקדמי, אשר המרחק הקיומי וחוסר המחוייבות המשודרים על ידי רבים מכותביו וכתביו ודאי לא מקובלים עלי, אינני דן כאן - התחוללה תזוזה מסויימת על ידי הרב ש.י. זוין זצ"ל, עוד בראשית קום המדינה, הן בספריו והן על ידי הכיוון שקבע ל"אנציקלופדיה התלמודית". שניהם היו מיועדים לציבור הרחב ("המועדים בהלכה" היו אסופת מאמרים שלראשונה ראו אור בעיתונות, ובכרך הראשון של האנציקלופדיה, אשר על כתיבתו ועריכתו פיקד הרב זוין אישית נכתבו מאמרים קצרים, עבור "בעלי-בתים"), וזה ודאי השפיע על צביונם. אך

1 על שרשי ועילות המעבר נכתב הרבה. הקשר לעליית קרן המדע, לתנועה הניאו-קלסית בספרות ואמנות, ולתרבות הנאורות ככלל, ברור למדי; ולא כאן המקום לגבב דברים בנידון. יצוין כי יש והמעבר היה די הדרגתי ויש והיה, יחסית, חד. באנגליה של המאה השבע עשרה, לדוגמה, פחות מיובל הבדיל בין The Anatomy of Melancholy של בורטון, Religio Medici של בראון או מסת Areopagitica של מילטון, כולם כתובים ב"לישנא דרבנן" מובהק, לבין מסותיו של דריידן או תיאוריו של בורנט.

תהיה העילה מה שלא תהיה, ברור שמשם ואילך התופעה התרחבה, ואף תפסה תאוצה בשנים האחרונות בשטף הספרים המונוגרפיים, הבאים להציג בפני הציבור תחום פלוני או אלמוני ב"הלכה". ואם באתי להתייחס לדוגמה הקרובה לבית, כל המעיין בחידושי תורה שפירסם מו"ח הרב זצ"ל בראשית דרכו יעמוד על השוני הסגנוני שבינם לבין כרכי "שיעורים לזכר אבא מארי ז"ל", למרות העובדה שללא ספק הניב הבסיסי, והוא הקפיד על כך, היה "לישנא דרבנן". ואין לתמוה על החפץ. שפה הרי הינה תופעה מתפתחת, הנתונה לדינמיקה חברתית, וגם החותר להמשך סגנון מסורתי מסויים איננו אמור לדגול בקיפאון מוחלט. כלום עלינו לשאוף לרמת השמרנות של כמה הומניסטים אירופאיים בני המאה השש עשרה אשר אישרו לשימוש רק פעלים המופיעים בכתבי ציצורו, ואף אלה רק בהטיות שהיו פרי עטו של גדול הריטוריקנים הרומאים?

ובכן, אשר לגבי, אני אמנם נוהג להציע חידושי תורה - בכתב, אם כי לא כל כך בשיעורים בעל פה - המיועדים לציבור בני תורה (צביון קהל היעד והתקשורת עמו הינה, כמובן, קריטית) בלשון המסורתית. עם זאת, אני מודע לכך כי משתרבים בדברי מרכיבי צורה ומינוח, היונקים מן ההווי המודרני, אשר מן הסתם אינם ערבים לכל אוזן; אלא שכאמור, התשתית וחוט השדרה הינם הניב הרווח מקדמת דנא. אני מעריך כמה מתכונותיו - הפלפל, העסיסיות, המעורבות, והשגב - ומעבר לכל, אני שואף להמשכיות והזדהות עם הרבנן אשר מפיהם אנו חיים ומימיהם אנו שותים ובתורתם אנו הוגים.

אף על פי כן, משיזמו כמה תלמידים, אשר נדבה רוחם אותם, להוציא חלק משיעורי לאור, לא מצאתי לנכון לכפות עליהם כתיבה שמבחינתם אינה תמה, שאינם שלמים עימה ואינם שוחים בה בטבעיות. ראשית, מפני שלנגיסה במיטב הניב המסורתי יש אמנם מחיר אך גם תמורה - בחדות, בבהירות, ובדיוק; ברם, בעיקר, שנית, מפני שמעבר להגינות המתבקשת כלפי המתנדבים לשאת בעול המלאכה, יש יתרון עצום לכתיבה בשפה שאדם שולט בה, לעומק ובהיקף.

אמנם מסורת בידנו (עדיות פ"א מ"ג) "שאדם חייב לומר בלשון רבו"; אך בד בבד שומה עלינו לשאוף שהנפש החיה - בתרגומו של אונקלוס ה"רוח ממללא" שבכותב - תגיע לביטוי ומיצויה המלא, בהיותנו חדורים מודעות לקביעת חז"ל: "מהו בכלותו? אמר רבי שמעון בן לקיש - כל מי שהוא מוציא דברי תורה ואינן ערבין על שומעיהן ככלה שהיא ערבה לבעלה, נוח לו שלא אמרן" (שמות רבה, מ"א, ו'), וכדי שיהיו ערבים על שומעיהם הם חייבים להיות ערבים על משמיעיהם.

ובכן, לסיום, אין לי אלא, שוב, להודות מעומקא דליבא לתלמידים - ובראשם, עמיחי גורדין ודוד פלדמן, אשר גם הגו את רעיון הוצאת השיעורים לאור, וגם טרחו ועמלו להגשים את רעיונם. יישר כוחם, ויישר כח כל העוסקים במלאכת הקודש לרומם קרן בית מדרשנו ביישיבת הר עציון - צוות הישיבה, תורמית, מנהלית, ובעיקר, תלמידה - כאוהל תורה. ופי יתן ויהיו נא אמרינו - השבח והתודאה על העבר, הבקשה על העתיד, ועצם התורה הנלמדת - לרצון לפני אדון כל, ויזכנו להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה לאורך ימים טובים.

יום א' לפרשת הואיל משה באר, ל"ז תמוז תש"ס

אלון שבות

בברכת התורה והמצוות,

אהרן ליכטנשטיין